

Maes Titianos i la Torre de Pedra (I): una font grega sobre els orígens de la ruta de la seda*

Agustí Alemany i Vilamajó

Find similar papers at core.ac.uk

provided by Diigo

aaalemany@seneca.uab.es

Resum

Aquest article és la primera part d'un comentari de Ptolemeu *Geografia* I 11, 7, i altres passatges que tracten de l'expedició enviada pel mercader macedoni Maes Titianos al «poble de la seda» (*Sēres*). Està dedicat a l'anàlisi de l'evidència sobre: [1] el nom *Maes*, sens dubte provinent d'Àsia Menor; [2] el país d'origen de Maes, que, malgrat totes les hipòtesis anteriors (Síria, Egipte, Iran), no pot establir-se amb certesa; tanmateix, suggerim com a alternativa una connexió pòntica, tot i que amb reserves; i [3] la data de l'expedició, molt probablement entre la conquesta de les «Regions Occidentals» pel general xinès Ban Chao (91 dC) i la guerra parta de Trajà (113-17 dC). Una segona part tractarà de reconstruir el viatge dels agents de Maes des de Hieràpolis de Síria fins a Sera, principal ciutat dels sers, a través de la Torre de Pedra.

Paraules clau: Maes Titianos, Ptolemeu, ruta de la seda.

Abstract

This paper is the first part of a commentary on Ptolemy *Geography* I 11, 7, and related passages dealing with the expedition sent by the Macedonian merchant Maes Titianos to the «Silk People» (*Sēres*). It is devoted to the analysis of the evidence on: [1] the name *Maes*, undoubtedly coming from Asia Minor; [2] Maes' country of origin, which, in spite of all previous hypotheses (Syria, Egypt, Iran), cannot be established with certainty; however, an alternative Pontic connexion is suggested, but not without reservations; and [3] the date of the expedition, most probably between the conquest of the «Western Regions» by the Chinese general Ban Chao (A.D. 91) and Trajan's Parthian war (A.D. 113-17). A second part will try to reconstruct the journey of Maes' agents from Hierapolis in Syria to Sēra, the chief city of the Sēres, through the Stone Tower.

Key words: Maes Titianos, Ptolemy, Silk Road.

Sumari

El nom <i>Maes</i>	Abreviatures
L'origen del personatge	Bibliografia
La data de l'expedició	

* Aquest treball s'integra dins del projecte d'investigació PB97-0173 de la DGES. Voldria fer palès el meu agraïment al Prof. Dr. Rüdiger Schmitt pel seu decidit suport bibliogràfic; al Dr. Laureano Ramírez, pel seu assessorament sinològic; i a la Dra. Rosa Araceli Santiago i a na Marta Oller, per llur ajut i suggeriments a l'hora de recopilar i valorar el material epigràfic de la primera part de l'article.

A la memòria de la meua àvia Mercè

Si bé és cert que les estepes eurasiàtiques entren a la història d'Occident gràcies al llibre quart d'Heròdot, dins del qual se'ns descriuen els orígens remots de les migracions cimmèries i escites que devastaren el Pròxim Orient fins a Egipte i les ciutats gregues d'Àsia Menor durant els s. VIII-VII aC, no hi ha dubte que les notícies que aquest autor dona sobre les regions a l'est de la mar Càspia i els límits nord-orientals del món aleshores conegut provenen d'una obra anterior avui perduda, els *Cants Arimaspeus* d'Arístees de Proconnès (mitjan s. VII aC), el primer grec que, segons la tradició, arribà fins en aquelles contrades. Tanmateix, no tenim notícia de cap altre viatger que emprengués una aventura semblant en els segles immediatament posteriors, i per aquest motiu la majoria dels pobles esmentats per Arístees i Heròdot desaparegueren aviat de l'horitzó dels grecs, tot i fruit d'una llarga pervivència en la literatura geogràfica per manca d'altres fonts d'informació.¹ Quan Alexandre el Gran travessà amb els seus exèrcits la Bactriana i la Sogdiana, l'any 327 aC fundà a les ribes del riu Iaxartes (Syr-daryā) la més septentrional de les ciutats que portaren el seu nom, l'Alexandria Última (Ἀλεξάνδρεια Ἐσχάτη), avui Hoǵand (la Leninabad soviètica), al Tadjikistan; però ni ell ni els seus successors, que encara governaren aquelles terres durant dos-cents anys, semblen haver entrat en contacte amb els pobles que s'estenien al nord-est de llur àrea d'influència immediata. L'única excepció fou l'expedició que Seleuc I envià ca. 300 a explorar les contrades situades més enllà del Iaxartes, dirigida pel general Demodamant (Δημοδάμας), nadiu de Milet o Halicarnàs, i coneguda només per breus notícies d'època posterior.² Hagueren de passar més de set segles des d'Arístees perquè de nou les fonts ens parlessin breument d'uns comerciants intrèpids i anònims que, seguint les seves petjades, havien enfilat la ruta de la seda.³

El nom *Maes*

Quan, al principi de la seva *Geografia*, Ptolemeu critica els càlculs de Marí de Tir en la seva *Correcció del mapa terrestre* (ἡ τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος διόρθωσις) a l'hora de mesurar la dimensió longitudinal (τὸ μῆκος) de la terra habitada, afegeix aquesta breu notícia:

1. Sobre aquests primers contactes entre el món grec i Àsia Central, vid. A. ALEMANY (1998), «L'expedició dels khàzars: un paral·lel caucàsic d'Heròdot?», *Faventia* 20/2, p. 45-59; id., (1999), «Notes a "L'expedició dels khàzars"», *Faventia* 21/1, p. 151-153; id., «Els "Cants Arimaspeus" d'Arístees de Proconnès i la caiguda dels Zhou occidentals», *Faventia* 21/2, p. 45-55.
2. Font principal: Plin. *N.H.* VI 49: *transcendit eum annem* (sc. *Iaxartem*) *Demodamas, Seleuci et Antiochi regum dux, quem maxime sequimur in his, arasque Apollini Didymaeo statuit* (cf. SCHWARTZ *RE* IV² [1901] 2868; HENNIG 1936: 222-3; *FGrH* 428).
3. Cf. Needham, 1954: 170-72, esp. 172: «it was not until the +2nd century that Ptolemy, building on Marinus of Tyre and the information which he had obtained from the agents of the silk merchant Maēs Titianus, was again able to give an intelligible description of the country between the Caspian and China».

En efecte, *Marí* diu que un tal Maes, també anomenat Titianos, macedoni i mercader com el seu pare, va consignar per escrit el mesurament d'aquesta distància, però que no la recorregué ell mateix, sinó que envià alguns homes als sers. Ara bé, sembla que *Marí* no donava, ell mateix, gens de crèdit als relats dels comerciants.⁴

Això és, en principi, tot el que sabem sobre la persona de Maes Titianos, ja que tant el seu opuscle sobre el viatge a la Sèrica com l'obra de *Marí* de Tir s'han perdut, i ni el mateix Ptolemeu ni cap altre autor no l'esmenten enlloc més. Aquestes dades, però, no estan exemptes de problemes, potser perquè la seva brevetat convida a l'especulació.

L'antropònim Μάης no apareix en cap altra font literària, però en contrapartida es troba profusament documentat en diferents inscripcions d'arreu del món grec entre els s. iv aC-III dC, fet que hom no sempre ha tingut en compte i que sens dubte és d'una importància cabdal a l'hora d'esbrinar-ne la procedència. A continuació donem una llista dels llocs on està testimoniats, que poden agrupar-se en cinc grans blocs:⁵

- I. Grècia continental (x 10): Àtica (7)⁶, Beòcia (1)⁷ i Tessàlia (2)⁸;
 II. Illes de l'Egeu (x 5): Eubea (1)⁹, Renea (1)¹⁰ i Rodes (3)¹¹;
 III. Àsia Menor (x 4): Capadòcia (1)¹², Cilícia (1)¹³, Paflagònia (1)¹⁴ i Pont (1)¹⁵;

4. Ptol. *Geog.* I 11, 7 (ed. C.F.A. NOBBE, Lipsiae 1843-5, vol. I, p. 24): Μάην γάρ φησί τινα, τὸν καὶ Τιτιανὸν, ἄνδρα Μακεδόνα καὶ ἐκ πατρὸς ἔμπορον, συγγράψασθαι τὴν ἀναμέτρησιν, οὐδ' αὐτὸν ἐπελθόντα, διαπεμφόμενον δὲ τινας πρὸς τοὺς Σῆρας. εἶκοε δὲ καὶ αὐτὸς ἀπιστεῖν ταῖς τῶν ἔμπορουμένων ἱστορίαις.
5. Revisió i actualització de la documentació grega recollida a Reinach, 1889; W. DREXLER *LGRM* II² (1894-7) 2225; Robert, 1963: 532-3 (cf. el seu *Bull. Épigr.* a *REG* 1958, §346; 1959, §184; 1960, §164; 1961, §322); Zgusta, 1964: 279; *LGNP* I (1987) 295; II (1994) 296; *IIIB* (2000) 268, tots s.v. Μάης; Osborne-Byrne, 1996: 22, §§478-9; 215, §5078; 343, §7817.
6. Àtica: (1) *IG* II² 2940, 6 Μάης (Làurion: s. ?iv^a), membre d'un grup d'esclaus ἐραμιστᾶί; (2-3) ib. 8067 Μάης Μάου Ἀμισονός (Atenes: s. iv^a); (4) ib. 9752 Μάης Ἀνθο(ύ)σης ἀνῆ<ρ> Μιλ<ή>σιος (Ceramic: aet. imp.); (5) ib. 10338 Μηνοφίλα Μάου Σινώπισσα (Atenes: aet. rom.); (6) ib. 12017 Μάης (Patíssia: s. iii^a); (7) ib. 12018 Μάης (prop d'Atenes: s. i^a).
7. Beòcia: (8) *SEG* XIX 363k Μάης (Tèspies: s. iv^a vel aet. hell. [*LGNP* *IIIB* 268: ii-iii^a]).
8. Tessàlia: (9) *IG* IX (2) 109A, 74 Μάης Ἀρμοδίου (Halos: s. ii^a), ἀπελευθερωθεῖς; (10) ib. 562, 8 Ἐπαφρο[δ]εῖτου τοῦ Μάεος (Larissa: s. i^a).
9. Eubea: (11) *IG* XII (9) 1152 Δημητρία Μάητος (Fila, prop de Calcis: aet. hell.).
10. Renea: (12) Jameson, 1959: 118 (cf. Robert, 1963: 379 n. 3) Μάη Ἐρῦμονο Νικομηδεῦ.
11. Rodes: (13) *BMC Caria* p. 255, n° 268-70 tres dracmes amb la llegenda ΜΑΗΣ (s. ii-iii^a); (14) Ag. Inv. R 348 (s. ii/iii^a); (15) *ILind* 278, 8 Μάης (Lindos), llista de κάτοικοι.
12. Capadòcia: (16-17) Jerphanion-Jalabert, 1911: 304-5 (cf. Robert, 1963: 532 n. 11) Παραμοας κὲ Μάης Μά(η) τῷ πατρὶ (Cesarea).
13. Cilícia: (18) *MAMA* III 233 Ἀναστασίου Μαει (Còricos).
14. Paflagònia: (19) Robinson, 1905: 316-7 (cf. Robert, 1963: 532 n. 10) Μάης Σαροανδου (Sinope).
15. Pont: (20) *SEG* XLII 1131 Μάης Αρμαλου, la mateixa persona que 1132 Μάης ... ὑπὲρ Φαγνάνκου τοῦ ἀδελφοῦ καὶ Φαγνάνκου Μαέους υἱοῦ (Amisos: s. ii/iii^a);

IV. Nord de la mar Negra (x 11): Òlbia Pòntica (1)¹⁶, Panticapèon (8)¹⁷ i Tànais (2)¹⁸;
V. Altres (x 1): Egipte (1)¹⁹.

A aquestes dades cal afegir un «Maes, fill de Maes»²⁰, ambaixador a Roma d'un rei del Pont, Mitradates Φιλοπάτωρ καὶ Φιλιάδελφος, de ben segur Mitradates IV (ca. 170-150 aC)²¹, així com també tretze esclaus anomenats *Mahes* (gen. *Mahenis*) i documentats en inscripcions romanes dels s. I aC-I dC.²²

A partir d'aquests testimonis podem reconstruir la flexió del nom com segueix (les xifres fan referència a la numeració absoluta de les formes citades a les notes):

- Nom. Μάης (1, 2, 4, 6-9, 13, 15, 16, 19, 20, 22, 31, 32);
- Voc. Μάη (12, 24, 28, 30) – Μάη{ι} (25);
- Acus. Μάην (29, Ptol.);
- Gen. Μάου (3, 5, †33-34) – Μάεος (10) – Μάητος (11) – Μαει (18) – Μαέους (20, 21, 23, 26) – Μαέως (27) – Μάη (30);
- Dat. Μά(η) (17).

Sobta la varietat de formes del genitiu, que indica clarament que es tracta d'un nom «bàrbar», identificat com un tema masculí en -ᾱ (àtic -ου), en -σ- (dialectal -εος) o regularitzat en dental (-ητος). Tal com és habitual en l'antroponímia indígena del grec anatoli, al nord de la mar Negra també trobem formes analògiques amb el gen. dels noms en -κλήης (orig. *-κλέεος), com ara -έους (/ -jus/ tradició àtica) o -έως (variant de -έος / -jos/, amb hifèresi, potser tradició jònica).²³ El gen. Μαει (de *Μάεις?), d'origen controvertit, és també usual a l'Àsia Menor i sobretot a la mar Negra, i igual que la variant gràfica Μάη amaga probablement una forma /Mai/²⁴. Endemés, el nom és d'etimologia incerta, i hom n'ha proposat diferents orígens:

16. Òlbia Pòntica: (21) *IPE* I² 104, 11 = *IOlbiae* 85 Θύσσης Μαέους (s. I^p). Llista de στρατηγοί.
17. Panticapèon: (22) *IPE* II 172 = *CIRB* 457 Μάης (s. I^p); (23) *IPE* IV 285 = *CIRB* 750 Βατάκη Μαέους (s. II^p); (24) *IPE* IV 318 = *CIRB* 620 Μάη Ἀνοπτήνιος (s. I-II^p); (25-26) *IPE* IV 319 = *CIRB* 621 Μάη{ι} Μαέους (s. I^p); (27) *IPE* IV 322 = *CIRB* 623 Μάσας Μαέως (s. I-II^p); (28) *IPE* IV 472 = *CIRB* 546 Μονίμου υἱὲ Μάη (s. I^p); (29) *CIRB* 83, 2-3 Μάην Καλλισθένου (s. II^p), συναγωγός.
18. Tànais: (30) *IPE* II 427 = *CIRB* 1242, 13-14 Μάη Εὐδήμωνος (188^p), ἐπιμελήτης; (31) *IPE* II 452 = *CIRB* 1283, 12 Μάης Σαλαῶ (228^p).
19. Egipte: (32) *Iph* II 260 Μάης φορεαφό(ρο)ς (File: aet. imp.).
20. Roma: (33-34) *I Urb. Rom.* 9 (= *OGIS* 375 = *IGR* I 62 = *CIL* VI 30922), 4 [*Ma]hes Mahei* f. ... 10 [Μάου τοῦ Μάου], *legatus* (cf. *OGIS* 375 n. 6 «suppleverunt editores ex titulo Latino»; el gen. àtic Μάου, però, mai no es troba al Regne del Pont ni a la mar Negra: cf. 20, 21, 23, 26 Μαέους).
21. Cf. McGing, 1986: 34 n. 100; gr. Μιθραδάτης (millor que Μιθρι-) < mede *Mithra-dāta- «creat pel [dèu] Mitra».
22. Roma: (35) llistat a Solin, 1996(III): 607 «Kleinasiatische Namen»; cf. també Reinach, 1889: 268-9; Solin, 1998: 295; sobre l'origen d'aquests esclaus, presoners de guerra o víctimes de la pirateria que hom revenia a comerciants especialitzats, vid. Solin, 1977.
23. Cf. Brixhe, 1987: 68-9, així com les notes gramaticals al *CIRB*, p. 819.
24. Cf. Robert, 1963: 90, 98, 443-5; la qüestió del genitiu en -ει, sovint associat als noms indígenes en -εις, depassa amb escreix els límits d'aquest article i serà tractada en un proper treball.

- A. Grec: la connexió amb Hesych. μαῖται μωρολογεῖ 'dir disbarats'²⁵ és inviable. Hom hi ha vist també un nom grec teòfor relacionat amb la deessa minoasiàtica Mā²⁶, teoria molt més plausible però que, ben mirat, n'exclou precisament l'origen grec (cf. D).
- B. Semític²⁷: la hipòtesi més popular, si més no perquè s'adiu amb el pretès origen siri que, com veurem, hom ha atribuït sovint a Maes Titianos. Hom ha comparat el nom amb el de *Iulia Maesa*, nadiua d'Emesa (Síria) i àvia dels emperadors Elagàbal (218-22) i Sever Alexandre (222-35)²⁸, però la forma grega habitual d'aquest nom és Μαῖσα.²⁹ És possible de trobar algun antropònim semític fonèticament similar, derivat d'arrels triliterals amb segon radical gutural, com ara l'heb. מַאס *Maas* (s. VIII/VII aC), מַאסַּשׁ *Maaš* (s. VII-IV/III aC), ambdós documentats en segells;³⁰ però el nom no apareix en inscripcions cananeses i aramees, on seria més adient.³¹ A més, la síl·laba final -ης sembla una desinència grega, i de fet no equival mai a un tercer radical sibilant en transcripcions de noms bíblics, e.g. heb. יוֹחָנָן *Yoḥanan*, יָרְדֵן *Yarden*, מְנַאֲשֵׁה *Mənašše*, מוֹשֶׁה *Moše* = gr. Ἰωάννης, Ἰορδάνης, Μανασσῆς, Μωϋσῆς. Més important, en definitiva, és el fet que el nom Μάης no es troba documentat epigràficament a Síria.³²
- C. Irànic: explicat a partir de l'irànic antic *māha- 'lluna', ja per mitjà d'una forma escitosàrmata (a causa dels abundants testimonis epigràfics al nord de la mar Negra),³³ ja com a paral·lel del teònim i antropònim pahlavi *Māh*³⁴. Aquesta teoria, però, sembla derivar-se en bona part de la *h* intervocàlica de la forma llatina *Mahes*, en realitat una marca de hiatus, potser analògica amb préstecs grecs al llatí que presenten segon element de compost amb esperit aspre inicial.³⁵ També comparat amb l'avèstic *māiiu*- 'destre, enginyós'³⁶ i amb el nom del rei indoescita Μαύης (ai. *Moga*: s. I aC),³⁷ hipòtesis sense més base que una presumpta homofonia entre aquests darrers i el nom que estudiem.

25. Pape-Benseler, 1875(II): 838 s.v. Μάης; cf. crítica a Reinach, 1889: 270 n. 1.

26. Zgusta, 1955: 12 «der Name ist aber in Griechenland so oft belegt und er kann durch den Zusammenhang mit Mā so gut gedeutet werden, dass er sicher griechisch ist»; tanmateix, més tard el mateix Zgusta, 1964: 279, §844-1 se'n desdigué i el considerà minorasiàtic.

27. W. KUBITSCHKE, *RE* S VI [1935] 235, 29 «*Maes* (oder *Mahes*) ist ein semitischer Name».

28. Així Cary, 1956: 130.

29. Cf. G. HERZOG *RE* X¹ (1918) 940 s.v. *Iulius* 579.

30. Clines, 1993(v): 122-3 s.v. *[מַאס], *[מַאסַּשׁ].

31. Donner-Röllig, 1962-64(I): 49-50, 55 («kanaanäische / aramäische Personennamen» sub 2).

32. Només un cas molt dubtós: *IGLS* V 2053 un segell de bronze (Hama) amb la llegenda MOY (v.l. NOY, HOY) «peut-être M[á]ou ou M[é]ou —de Maès, ou Maiès, ou Méos??».

33. Abaev, 1949: 171; però cf. osset iron *mæi*, dígor *mæiæ* 'lluna' < air. **mā(h)ya*.

34. Justi, 1895: 184 s.v. *Māh*; cf. Gignoux, 1986: 108 sub §510 *Māh*.

35. Leumann, 1977: 175, §178 v; Biville, 1990-5(II): 163-4. Excepció: *CIL* 23351 C. *Octavius Maes*.

36. Vasmer, 1971(I): 141, 191.

37. Altheim-Stiehl, 1970: 707 «*Maes* trug einen iranischen Namen» (la semicons. del diftong *au* hauria caigut en trobar-se en posició intervocàlica); sobre Μαύης cf. Justi, 1895: 200-1 s.v.; A.D.H. BIVAR *CHI* IIII (1983) 191-5; B.N. PURI *HCCA* II (1994) 192-4.

D. Minorasiàtic: segons Strab. XII 3, 25, a la regió a l'oest de la Capadòcia Pòntica, tocant al riu Halis, abundaven els noms *paflagonis* (τοῖς ὀνόμασι πλεονάζει τοῖς Παφλαγονικοῖς) com ara Μάνης, entre d'altres; però un passatge previ del mateix autor afirma que sovint els atenesos donaven als esclaus els noms més habituals en llurs països d'origen, com ara Manes o Midas en el cas dels *frigis* (VII 3, 12 τοῖς ἐπιπολάζουσιν ἐκεῖ ὀνόμασι προσηγόρευον, ὡς Μάνην ἢ Μίδαν τὸν Φρύγα). Com que Μάνης sembla de fet un nom frigi³⁸ i el primer text conté una llista d'antropònims on no hi falten errors, hom hi ha atetitzat la <v> de Μάνης per a llegir Μάνης, que així seria un nom paflagoni³⁹. D'altra banda, una entrada del corpus dels paremiògrafs grecs cataloga l'antropònim Μάϊς com a típicament frigi, però ni aquest ni Μάνης, amb el qual ha estat equiparat, estan documentats a Frígia.⁴⁰ En qualsevol cas, el nom podria haver-se propagat des d'una contrada de l'Àsia Menor a les altres i haver estat sentit com a propi en totes i cadascuna d'aquestes. La documentació epigràfica, però, referma la idea de Paflagònia o la Capadòcia Pòntica com el seu lloc d'origen: el nom es troba a Sinope (19) i Amisos (20); a Atenes el porten dos amisens (2-3) i un sinopeu (5); i a Roma, l'ambaixador de Mitradates IV i el seu pare (33-34). Al nord de la mar Negra frueix d'una gran difusió durant els s. I-II (21-31), sobretot a Panticapèon (22-29), capital del Regne del Bòsfor, fet que pot explicar-se per l'annexió d'aquests territoris per la dinastia pòntica durant prop de setanta anys, sota Mitradates VI i el seu fill Fàrnaces II (ca. 115-47 aC). Endemés, fora d'Anatòlia és freqüent com a nom d'esclaus i lliberts (1, 9, 32, 35), sobretot en època romana, circumstància que indica sens dubte un origen forà, probablement l'Àsia Menor. Les evidències a l'abast demostren, doncs, que un origen minorasiàtic de Μάνης és el més versemblant.⁴¹

Cal reprendre aquí, però, la seva possible relació amb la deessa Mā (cf. A), ara com a nom no ja grec, sinó indígena.⁴² Strab. XII 3, 32 explica que el culte de Ma era originari de Comana de Capadòcia (Κόμανα Καππαδοκίας: avui Şar, SE de Mazaka), des d'on s'havia estès a la Comana Pòntica (Κόμανα Ποντικής: Gümenek, NE de Tokat), i que ambdues ciutats li estaven consagrades (καθιερωμένα). De fet, hom ha identificat sovint Comana de Capadòcia amb Kummanni (^{URU}*Kum-ma-an-ni*), una ciutat d'època hittita situada al nord de Kizzuwatna, on està documentat, entre d'altres, el culte d'una deessa anomenada

38. Cf. Zgusta, 1964: 287-90, §858-1.

39. Teoria desenvolupada per Reinach, 1889: 270-1, i seguida per Robert, 1963: 532 «sa patrie est la Paphlagonie maritime, d'où il a gagné Sinope et Amisos».

40. CPG III 79 Μάϊς (Μαγίς V, Schottus Μάνης Hemsterhusius) και Θίμβις: ταῦτα ὀνόματά εἰσι Φρυγικά, διὸ και ἐπιφωνεῖται, εἰς Μάϊς ἐν Φρυγίᾳ. Cf. W. DREXLER *LGRM* II2 (1894-7) 2225 «so ist wohl Μάϊς nicht in Μάνης, sondern in Μάνης zu ändern»; sobre la correcció Μά<v>ης en el text d'Estrabó, afegeix: «sehr fraglich».

41. Així R. Schmitt, en comun. epistolar del 8.2.2002: «was den Namen Maes o.ä. angeht, so bin ich ganz entschieden der Meinung, daß er kleinasiatischer Herkunft ist».

42. A favor W. DREXLER *LGRM* II2 (1894-7) 2225 «vom Namen der Göttin Mā mit Recht abgeleitet», seguit per Hennig, 1936: 401; amb dubtes Reinach, 1889: 271 «incertaine»; Jameson, 1959: 118.

Mamma (^d*Ma-am-ma*, ^dDÌM.NUN.ME)⁴³. És cert que la difusió del nom *Maes*, si més no, sembla coincidir amb l'àrea cultural de Ma, però la manca de dades sobre la realitat lingüística del nord-est d'Anatòlia en aquest període aconsella prudència, ja que no coneixem les formes autòctones (no gregues) del teònim i del presump-te nom teòfor.⁴⁴

L'origen del personatge

Aquesta llarga digressió sobre el nom *Maes* es deu al fet que, si bé la seva etimologia no és en cap cas una prova concloent de la nacionalitat del personatge, donada la diversitat ètnica i cultural de l'època romana imperial, les teories abans exposades han estat usades sovint per a justificar algunes de les diferents hipòtesis en aquesta qüestió. El text afirma que Maes era macedoni (ἄνδρα Μακεδόνα), tot i que el nom, com hem vist, no ho és pas; no hi ha cap motiu, però, per a dubtar que ho fos, si més no d'origen.⁴⁵ No obstant això, hi ha hagut diverses temptatives per a identificar una pàtria alternativa:

A. Síria: la pretesa etimologia semítica del seu nom i el fet que Síria era una «base natural» per a l'expedició —ja que coneixem el trajecte dels agents de Maes a partir de l'Eufrates— han estat usats sovint com a prova que Maes n'era oriünd.⁴⁶ Més concretament, hom n'ha proposat un origen tiri, a partir de la premissa que fou un conegut de Marí de Tir (primer terç del s. II), fet que hauria facilitat l'accés d'aquest darrer a les dades sobre el viatge;⁴⁷ però és obvi que l'infinitiu συγγράψασθαι del passatge de Ptolemeu indica clarament l'existència d'un escrit obra de Maes que Marí pogué adquirir o consultar, i, tot i que és possible, res no obliga a pensar que fossin coetanis o que visquessin a la mateixa ciutat. D'altra banda, hom ha connectat Maes amb el prohòrom romà Marc

43. Del Monte-Tischler, 1978-92(I): 211-6, 221 s.v. *Kizuwatna, Kumani*; H.M. KÜMMEL *RIA* VI (1983) 335-6 s.v. *Kummanni*; I. HOFFMANN *RIA* VII (1990) 329-30 s.v. *Mamma*; van Gessel, 1998: 297-8 s.v. *Mamma*.

44. Així A. HARTMANN *RE* XIV¹ (1928) 77-91 s.v. *Ma*, esp. 88, 43-6 «zu dieser Verbreitung des Kultes über Kleinasien und Griechenland stimmt die Verbreitung der Namen Mā, Μάης, Mās»; Zgusta, 1964: 279, §844-1 «sichere Beweise für die Annahme einer Zugehörigkeit zu dem GN *Ma* lassen sich nicht finden; die Verbreitung des PN wird aber mit dem GN im Zusammenhang sein». Sobre *Mā* i *Mās* com a antropònims, Zgusta, 1955: 395, §1068; 1964: 276-7, §839; sobre el culte de *Ma* al Regne del Pont, McGing, 1986: 9. Hom ha volgut reconèixer el teònim *Mā* en l'onomàstica lídia (Μαίωνες, Hesych. μαῦλις) i cària (Μαύσωλος), però tot plegat és d'allò més incert; cf. W. FAUTH *Der Kleine Pauly* 3 (1975) 847 s.v. *Ma*.

45. Així, e.g., A. HERRMANN *RE* IIA (1923) 1680, 29 s.v. *Seres* (cf. íd. 1968: 90); Berthelot, 1930: 151; K. ZIEGLER *RE* S XI (1968) 1365, 11 s.v. *Maes*; Leslie-Gardiner, 1996: 148; sorprèn Haussig, 1959: 148 «griechischer Großkaufmann».

46. Cary, 1956: 130 «the natural base for his expedition was Syria —Maës was a Semitic name— we need not therefore doubt that Maës was a Syrian»; cf. Ferguson, 1978: 594 «a Syrian merchant»; Raschke, 1978: 643 «a Syrian Greek».

47. A. Herrmann, (citat per Hennig, 1936: 402) «der Besitzer einer Seidenwirkerei in Tyrus und somit ein persönlicher Bekannte des dort wirkenden Marinus»; cf. E. HONIGMANN *RE* XIV² (1930) 1767, 41 s.v. *Marinos* «eine vage Vermutung».

Titi (*M. Titius L. f.*), nomenat *consul suffectus* el 31 aC i legat de Síria ca. 13/12 aC, ja que, durant els anys en què governà aquesta província, Titi mantingué contactes diplomàtics amb el rei Fraates IV⁴⁸, i així s'explicarien [1] el segon nom Τιτιανός i [2] les facilitats de l'expedició per a travessar l'imperi part; d'aquesta manera, gràcies al patronatge d'un influent membre de la *gens Titia*, Maes hauria tractat d'establir una ruta comercial transasiàtica, potser sota els auspicis del mateix August.⁴⁹ Ben mirat, però, aquesta darrera teoria no té més fonament que una associació gratuïta dels noms *Titius* i *Titianus*.

- B. Egipte: les paraules Μάην τινὰ τὸν καὶ Τιτιανόν del passatge de Ptolemeu han estat identificades com un ús idiomàtic propi dels papirs grecs d'Egipte, fet que ha suggerit que Maes era alexandrí o, si més no, d'origen egipci.⁵⁰ Tanmateix, els segons noms introduïts mitjançant fórmules com ara ὁ καὶ (καλούμενος), sovint en combinacions d'un (antic) nom indígena amb un (nou) nom grec (o, més tard, romà), són habituals des d'època hel·lenística no sols a Egipte, sinó també a Síria i Àsia Menor; l'exemple clàssic és *Ap. 13, 9 Σαῦλος, ὁ καὶ Παῦλος*.⁵¹
- C. Iran: tot i ser descendent de macedonis, Maes hauria tingut un nom irànic (*Μαύης) i sens dubte residia a l'Iran Oriental, com ho confirmaria el fet que envià els seus agents als sers a través del Iaxartes.⁵² sense més fonament que una etimologia inviable. De manera semblant, la ruta a través de territori part ha suggerit que els agents de Maes foren, ells mateixos, iranians.⁵³

Una alternativa que hom no sembla haver tingut en compte és una possible relació de Maes i la seva família amb el Regne del Pont, que ens vindria suggerida per l'origen del seu nom —la meitat dels testimonis epigràfics on apareix provenen de contrades que formaren part del reialme de Mitrdates VI Èupator— i

48. Gr. Φραάτης, pahl. *Frāhād* < air. *fradāta- 'afavorit'; regnà ca. 40-2 aC. Strab. XVI, 1, 28 documenta els contactes diplomàtics entre Fraates i Marc Titi (Τίτιον τὸν ἐπιστατοῦντα τότε τῆς Συρίας), però la data en què Titi governà Síria és motiu de discussió: segons Corbishley, 1934: 48, succeí Marc Agripa en aquest càrrec el 13 aC; però Taylor, 1936: 164-5 creu que fou legat dues vegades (20-17 i 13/12 aC).
49. Hipòtesi de Cary, 1956:132-4, que relaciona Maes amb els diferents *Maesii Titiani* (*PIR V*² [1983] 143-5) documentats a Itàlia i Sicília durant els s. II-III («presumably they derived their citizen status from the original Maës qui et Titianus»); cf. Raschke, 1978: 846 n. 795 «Cary goes too far».
50. W. KUBITSCHKEK *RE S VI* [1935] 235, 49-50 «alexandrinische oder andere Heimat aus Ägypten»; seguit per Lieberman, 1953: 197 «probably an inhabitant of Alexandria, one of the centers of the trade with the East»; crítica a Cary, 1956: 130.
51. Cf. E. FRÄNKEL *RE XVI*² (1935) 1663, 23-35 s.v. *Namenwesen*; Schwyzer, 1968: 638; així, e.g., al nord de la mar Negra en època romana: *IPE I*² 83 Ἐάρταμος Καρζουάζου ὁ καὶ Ἰλβιος; ib. 203 [Μ]ά[ρο]φ Οὐλίπφ Παρθ[εν]οκλεῖ τῷ καὶ Μαστο[ύ]νφ (?) [Β]οσοραῶ / Δ[άδ]ος Σωσιβίου ὁ καὶ [Α]δο[σθ]ος (?); ib. 227 Νευκήρατος Νευκηράτου ὁ καὶ Ὀμφάλακος; ib. 513 Ἀπελλᾶ τοῦ Ἀπελλᾶ τοῦ κέ Προμα[θίωνος?]; ib. 544 Ἡρακλέων Μηροφώντος ὁ καὶ Σίσυρος Ἡρ(α)κλεώτης.
52. Altheim-Stiehl, 1970: 707 «die in Ostiran verbliebenen Nachkommen der Makedonen und Griechen hatten sich in den Seidenhandel eingeschaltet»; cf. Raschke, 1978: 846 n. 796 «nonsense».
53. Herrmann, 1968: 91 «so werden die Agenten des Maës wohl selber Iranier gewesen sein und darum ihren Bericht in einer iranischen Sprache abgefaßt haben» (fet que confirmaria la toponímia del text de Ptolemeu).

pel paper clau que jugà aquest estat en el comerç amb Àsia Central a través de Pàrtia, Mèdia i Armènia i, possiblement, també des dels seus territoris al nord de la mar Negra.⁵⁴ Però totes les hipòtesis recollides, inclosa aquesta darrera, neixen d'una interpretació més o menys generosa de l'única font a l'abast i, malgrat el major o menor grau de versemblança que puguin presentar, són inverificables i, per tant, pura especulació.

La data de l'expedició

Les cronologies proposades per al viatge dels agents de Maes poden sintetitzar-se en:

- una datació alta, en època d'August, que es recolzaria de nou en la presumpta relació entre Maes Titianos i el legat de Síria Marc Titi (cf. supra: negligible)⁵⁵.
- una datació baixa, pels voltants de l'any 100, basada d'una banda en la situació internacional de l'època, que passem a descriure tot seguit, i d'una altra en la possible relació de Maes amb Marí de Tir (com hem vist, incerta).⁵⁶ Cal tenir en compte, però, el fet que aquest autor utilitzà l'escrit sobre el viatge als sers per a la seva pròpia obra, que acostuma a datar-se cap a l'any 114, que es convertiria així en el *terminus ante quem* de l'expedició.⁵⁷

A continuació analitzem breument els primers contactes entre Roma, Pàrtia i Xina, per a esbrinar quins foren el moment més idoni i el rerefons polític de l'aventura comercial de Maes.

*Roma i Pàrtia*⁵⁸ es trobaren cara a cara per primer cop durant les guerres mitridàtiques, quan Luci Corneli Sul·la restablí en el seu tron Ariobàzanes I de Capadòcia⁵⁹ i rebé els enviats del rei part Mitradates II a les ribes de l'Eufrates (94 aC).⁶⁰ Més

54. Cf. Teggart, 1969: 68-75 («The Black Sea as a link between East and West»); McGing, 1986: 3, 60, 63. Un fragment de Mèmnon d'Heraclea és molt explícit en aquest aspecte (*FGrH* 434 F 22.4 [ὁ Μιθριδάτης] συμμαχούς δὲ Πάρθους καὶ Μήδους καὶ Τιγράνην Ἀρμένιον καὶ τοὺς Σκυθικοὺς [Orelli Φρυγῶν] βασιλεῖς καὶ τὸν Ἴβηρα προσηταιρίζετο).

55. Cary, 1956: 134 «the middle period of Augustus' reign»; cf. Raschke, 1978: 846 n. 796 «the reasoning used to establish the date is fallacious».

56. Chavannes, 1907: 150 «vers l'an 100 de notre ère»; Herrmann, 1910: 19 «um 100 n. Chr.» (cf. *RE* II A [1923] 1680, 26-7 s.v. *Seres* íd.; 1968: 91 «wohl schon vor dem Jahre 100»); Cary-Warmington, 1932: 230 «vers 120»; Hennig, 1936: 402 «wahrscheinlich zwischen 98 und 107, noch wahrscheinlicher zwischen 100 und 105»; Lieberman, 1953: 198 «between the end of the 1st c. and the early 2nd c. A.D.»; Leslie-Gardiner, 1996: 279 «some time between 100 and 120».

57. Cf. E. HONIGMANN *RE* XIV² (1930) 1768, 66-68 s.v. *Marinos*: «man darf also wohl 114 als letztes mögliches Datum für die Abfassung der ὑστάτη ἔκδοσις des Werkes des M. gelten lassen» (a partir d'aquest any, l'obra de Marí ignorava les conquestes assolides en la guerra parta de Trajà, segons es desprèn dels topònims manllevats per Ptolemeu).

58. Cf. A.D.H. BIVAR *CHI* IIII (1983) 45-87; Frézouls, 1995 (relacions romanopartes en els s. I aC-I dC).

59. Gr. Ἀριοβαρζάνης < mede **Aryā-byzāna-* 'que exalta els iranians'.

60. Plut. *Syll.* V, 4 destaca el fet que les dues nacions no havien establert relacions fins aleshores (οὐπω πρότερον ἀλλήλοις ἐπιμεμυγμένων τῶν γενῶν), i que Sul·la fou el primer romà amb el qual els

endavant, quan Luci Licini Lucul atacà el rei armeni Tigranes I⁶¹, aliat de Mitradates VI Eupator, ambdós bàndols tractaren de guanyar-se el suport del rei part Fraates III sense èxit (69 aC). Un cop hagueren vençut el rei del Pont, els romans intentaren continuar avançant vers l'orient, però ben aviat llurs ambicions s'estroncaren: Marc Licini Cras fou completament derrotat pel general part Surenas⁶² a Carres⁶³ (53 aC), on trobà la mort junt amb vint mil dels seus homes, mentre que deu mil més eren capturats i deportats a la Margiana. Tot i que Juli Cèsar estava preparant una campanya contra Pàrtia quan fou assassinat (44 aC), durant les guerres civils que seguiren el republicà Quint Labiè s'alià amb el príncep part Pàcoros⁶⁴ i junts envaïren la Síria romana, vençant el legat Luci Decidi Saxa (40 aC); més endavant, però, ambdós foren successivament derrotats i morts per Publi Ventidi, lloctinent de Marc Antoni, que avortà l'intent d'invasió. Aleshores, aprofitant problemes successoris i esperonat per un pretendent al tron, Antoni dirigí una nova ofensiva contra Pàrtia, aquesta vegada centrada en l'Atropatene⁶⁵, però l'expedició acabà de nou amb una retirada desastrosa que li costà unes trenta-dues mil baixes (36 aC). Era evident que l'expansió romana a l'orient havia arribat a la seva fi, i totes les victòries posteriors no serviren per a ampliar-hi els dominis de l'imperi d'una manera durable.

August explica, en clar to propagandístic, com «obligà» els parts a restituir-li les despulles i estendards de tres exèrcits romans, i a demanar com a suplicants l'amistat del poble romà.⁶⁶ Els *spolia et signa*, recuperats l'any 20 aC després de llargues negociacions amb Fraates IV, però en realitat bescanviats per un fill del rei part retingut com a ostatge, semblen haver estat els de Cras, Antoni i Decidi Saxa. Així s'inaugurà un llarg període de pau; una pau estable, però sovint tensa a causa de la política intervencionista de Roma en els conflictes successoris de la dinastia arsàcida i a diversos episodis puntuals de «guerra freda» pel control d'Armènia, en especial les campanyes de Gneu Domici Corbuló entre els anys 54

---

parts entaularen converses quan sol·licitaren aliança i amistat (τὸ πρῶτον Ῥωμαίων ἐκείνων Πάρθους συμμαχίας καὶ φιλίας δεομένους διὰ λόγων ἐλθεῖν); cf. les *periochae* de Liv. LXX *Parthorum legati, a rege Arsace missi, venerunt ad Syllam, ut amicitiam populi Romani peterent*. Mitradates també és anomenat Ἀρσάκης per Plutarc (part *Aršak* < air. **ršaka-*, de **ršan-* 'home, heroi'); aquest, però, era en realitat el títol reial part, derivat del nom del fundador de la dinastia arsàcida (cf. el cas del llatí *Caesar*; Strab. XV 1, 36 Ἀρσάκαι γὰρ καλοῦνται πάντες [sc. βασιλεῖς]; *CHI* III [1983] 30).

61. Gr. Τιγράνης, arm. *Tigran* < air. **tigrāna-*, patronímic de **tigra-* 'esvelt'.
62. Gr. Σουρήνας, pahl. *Sürēn* < air. **sūraīna-*, hipocorístic de **sūra-* 'fort'; en aquest cas, es tracta d'un títol hereditari; el nom real del personatge ens és desconegut (cf. *CHI* III [1983] 50).
63. Gr. Κάροαι, heb. *Hārān* (LXX Χαροαν) < akk. *Harrān* (cf. *harrānu* 'camí, carretera'), al curs superior del riu Balih (Βάλισσος), uns 40 km. al sud-est d'Urfa, l'antiga Edessa (avui Turquia).
64. Gr. Πάκορος, pahl. *Pakur*; d'etimologia incerta (potser air. **pakura-*, de √*pak-* 'coure').
65. Gr. Ἀτροπατηνή, pahl. *Ādurbādāgān*, el nord-oest de l'antiga Mèdia, avui Azerbaidjan; derivat del nom d'Atropates (Ἀτροπάτης, pahl. *Ādurbād* < air. **Āṭr-pāta-* 'protegit pel [déu] Foc'), general de les tropes medes a Gaugamela, nomenat sàtrapa d'aquella regió a la mort d'Alexandre.
66. *Res Gestae Divi Augusti* 29 (ed. Mommsen, 1883: LXX-LXXI, LXXXIV-V); llatí 5.40-42 *Parthos trium exercitum Roman[o]rum spolia et signa re[ddere] mihi supplicesque amicitiam populi Romani petere coegi*; grec 16.2-4 Πάρθους τριῶν στρατευμάτων Ῥωμαίων σκῦλα καὶ σημεῖα ἀποδοῦναι ἔμοι ἐκέτας τε φιλίαν δήμου Ῥωμαίων ἀξιῶσαι ἠνάγκασα (cf. Mommsen, 1883: 124-6; Brunt-Moore, 1967: 73, § 29.2).

i 64; una pau, en definitiva, que només es trencaria obertament amb la guerra parta de Trajà (113-17).

*Xina i Pàrtia.*⁶⁷ Els primers contactes directes entre els xinesos i les «regions occidentals» (*xiyu* 西域), nom que donaven a Àsia Central i, per extensió, a totes les contrades que s'estenien a ponent, es remunten al viatge que emprengué l'ambaixador Zhang Qian 張騫 ca. 138-126 aC, durant el regnat de l'emperador Wu Di 武帝, per concertar una aliança amb els da yuezhi 大月氏 («grans yuezhi» o tocaris) contra la confederació estepària dels xiongnu 匈奴 (sovint mal anomenats «hunnes»). Posteriors ambaixades van tenir com a resultat l'establiment de relacions diplomàtiques i comercials amb Anxi 安息 (Pàrtia), a on començaren a arribar caravanes xineses ja al final del s. II aC. Endemés, des de ben aviat la Xina s'imposà una sèrie d'accions militars destinades a conquerir els punts estratègics de la ruta cap a l'oest, com ara els oasis de Loulan 樓蘭 (al NO de Lop Nur) i Jushi 車師 (Turfan). El moment culminant d'aquesta política expansiva foren les dues expedicions dirigides pel general Li Guangli 李廣利 contra Dayuan 大宛 (Ferghāna) els anys 104 i 101 aC, a fi de procurar-se els famosos cavalls d'aquesta contrada (similars als Νισσαῖοι ἵπποι d'Hdt. III 106, 2) i obtenir així una superioritat decisiva sobre la cavalleria dels xiongnu. Mig segle més tard (60/59 aC), després d'intensos enfrontaments, el control de les dues rutes de la conca del Tarim donaria lloc a la creació de la dignitat de «protector general de les regions occidentals» (*xiyu duhu* 西域都護).

Diverses circumstàncies, però, feren que les ambicions xineses a occident s'apavaguessin durant més d'un segle: la submissió dels xiongnu meridionals (51 aC), que comportà la desaparició de l'amenaça que havia obligat la Xina a intervenir a Àsia Central; la decadència dels darrers anys dels Han Anteriors (*Qian Han* 前漢, 206 aC-8 dC); els desordres interns durant el regnat de l'usurpador Wang Mang 王莽 (9-23); i el període de restauració dinàstica dels Han Posteriors (*Hou Han* 後漢, 25-220), que en un principi sacrificaren les relacions amb les regions occidentals en benefici de llur política domèstica, i les deixaren caure de nou en poder dels xiongnu septentrionals. Tanmateix, una llarga sèrie de campanyes dirigides per l'intrèpid general Ban Chao 班超 entre els anys 73-91 retornaren a la Xina el control d'aquelles contrades i confinaren els xiongnu a Mongòlia. L'any 97, el mateix Ban Chao envià el seu lloctinent Gan Ying 甘英 com a ambaixador a Da Qin 大秦 (l'Imperi romà)⁶⁸, amb la intenció de contactar amb l'extrem occiden-

67. Cf. W. WATSON *CHI* III¹ (1983) 540-44; YÜ YING-SHIH *CHC* I (1986) 405-15.

68. *Qin* 秦 (d'on el gr. Σῖναι, Θῖναι) és el nom de la primera dinastia que unificà la Xina (221-206 aC) i, per extensió, de l'Estat xinès, generalment anomenat «l'imperi del centre» (*Zhong Guo* 中國); quant a *Da Qin* 大秦 'la gran Xina', sembla haver estat concebut com el seu doble a l'extrem occident (cf. Leslie-Gardiner, 1996:232). *Da Qin* rep també el nom de *Haixi guo* 海西國 'el país a l'oest del mar', i és sovint assimilat a *Ligan* 梨幹, antic nom de l'Imperi selèucida, el predecessor de Roma al Pròxim Orient. Segons *Hou Han Shu* 88, p. 2919 «els seus habitants són tots alts i ben proporcionats, semblants als xinesos, i per això hom l'anomena Da Qin»: *qi ren min jie chang da ping zheng, you lei Zhong Guo, gu wei zhi Da Qin* 其人民皆長大平正, 有類中國, 故謂之大秦。

tal de la ruta de la seda; però Gan Ying, que marxà a través de Xuandu 懸度 («el pas penjat», a l'Hindu Kush) i Wuyi 烏弋 (Aracòsia), només arribà, creuant Pàrtia, fins a Tiaozi 條支 (Caracene), a les ribes del golf Pèrsic, ja que els parts el desviaren de l'itinerari habitual cap a la frontera romana de l'Eufrates, i, en canvi, li oferiren com a alternativa una arriscada travessia pel «gran mar» (*da hai* 大海), exagerant-ne els perills i la duració fins que acabaren per descoratjar-lo i se'n tornà.⁶⁹

Xina i Roma. Malgrat no assolir el seu objectiu, però, el viatge de Gan Ying, el primer xinès que s'aventurà per les contrades que Zhang Qian havia «descobert» dos segles abans, serví per a ampliar-ne el coneixement d'una manera considerable. El capítol 88 dels *Annals dels Han Posteriors* (*Hou Han Shu* 後漢書), obra de Fan Ye 范曄 (398-445), es titula «Memòria sobre les regions occidentals» (*xiyu zhuan* 西域傳) i conté la primera descripció coneguda de Da Qin.⁷⁰ Un passatge d'aquesta és il·lustratiu sobre [1] les raons del fracàs de la missió de Gan Ying i [2] un primer contacte posterior, més o menys oficial, amb Da Qin:

Els reis *de Da Qin* (l'Imperi romà) sempre desitjaren entaular relacions diplomàtiques amb els Han, però Anxi (Pàrtia) volia comerciar en seda amb els Han, i per aquest motiu barrà el pas *als reis de Da Qin*, i no els fou possible de comunicar-se amb els Han. Així fou fins al novè any del període Yan Xi (166 dC), durant el regnat de Huan Di, quan Andun, rei de Da Qin, envià una ambaixada que, des de la frontera de Rinan, oferí ullals d'ivori, banyes de rinoceront i closques de tortuga. Hom hi entaulà relacions aleshores per primera vegada.⁷¹

Així, doncs, segons aquest text, tot i que els parts, desitjosos de reservar-se el monopoli del comerç de la seda, tractaren d'impedir qualsevol mena de relació directa entre la Xina i Roma per tal de protegir llur condició d'intermediaris privilegiats, una «ambaixada» de l'emperador romà Marc Aureli Antoní (*Da Qin wang Andun* 大秦王安敦) arriba l'any 166 des de Rinan 日南 (Annam) amb produc-

69. Sobre el viatge de Gan Ying (*Hou Han Shu* 88, p. 2918), cf. Hirth, 1885: 39, D 19-20; Chavannes, 1907: 177-8; Hennig, 1936: 394-400; Leslie-Gardiner, 1996:45-46, 141-48. A les fonts xineses dels s. II-I aC *Tiaozi* 條支 (possiblement derivat del gr. [Αν]τιόχεια) sembla un altre nom de l'imperi selèucida, però després de la desaparició d'aquest designà la Caracene (Χαρακηνή) o Mesene (Μεσηνή), regne arameu independent entre els s. II aC-III dC al delta del Tigris i l'Eufrates.

70. *Hou Han Shu* 88, p. 2919-20 (Hirth, 1885: 40-43; Chavannes, 1907: 179-187; Leslie-Gardiner, 1996: 47-52). Totes les històries dinàstiques posteriors al *Hou Han Shu* contenen un capítol dedicat a l'occident i un passatge sobre Da Qin, sovint amb variants i addicions respecte d'aquest primer.

71. *Hou Han Shu* 88, p. 2919-20 (cf. Hirth, 1885:42, E 32-3; Chavannes, 1907: 185; Hennig, 1936: 434-41; Needham, 1954: 197-8; Ying-Shih, 1967: 156; Leslie-Gardiner, 1996: 51):

qi wang chang yu tong shi yu Han; er Anxi yu yi Han hui cai yu zhi jiao shi; gu zhe he bu de zi da. zhi Huan Di Yan Xi jiu nian; Da Qin wang Andun qian shi zi Rinan jiao wai xian xiang ya, xi jiao, dai mei; shi nai yi tong yan

其王常欲通使於漢，而安息欲以漢繪綵與之交市，故遮闕不得自達。至桓帝延熹九年，大秦王安敦遣使自日南徼外獻象牙、犀角、玳瑁，始乃一通焉。

tes típics del sud-est asiàtic, òbviament per via marítima; el més probable, però, és que és tractés d'un grup de comerciants sense cap mena d'acreditació oficial, ja que les fonts clàssiques occidentals no en tenen cap notícia. Ptolemeu explica que Marí de Tir citava l'escrit d'un tal Alexandre, altrament desconegut, sobre una ruta que anava des del cap Cori (Κῶρου ἄκρον), entre l'Índia i Ceilan (Ταπροβάνη), circumnavegant Indoxina i la península de Malacca (ἡ Χρυσῆ Χερσόνησος «el Quersonès Daurat») fins a la ciutat annamita de Hanoi (Καττίγαρα), al golf de Tonking (Μέγας / Σινῶν κόλπος), aleshores frontera meridional dels Han.⁷² Sens dubte, el desenvolupament d'aquest trajecte alternatiu fou una conseqüència del bloqueig part, agreujat per les guerres de Trajà i els seus successors.

Endemés, dos passatges del *Hou Han Shu* recorden, just després del viatge de Gan Ying, l'arribada a la Xina d'enviats que portaven tribut de Mengqi 蒙奇 i Doule 兜勒, dos estats de les regions occidentals, en el dotzè any del període Yong Yuan (100 dC). Mengqi ha estat sovint identificat amb Macedònia, i Doule, amb Tràcia o el (Quersonès) Tàuric, entre d'altres; i hom ha proposat fins i tot de veure-hi un únic topònim *Mengqidoule 蒙奇兜勒 = Μακεδονία. En conseqüència, el presumpte origen macedoni d'aquesta ambaixada i la data han fet pensar en l'expedició de Maes; però no cal dir que aquesta hipòtesi és extremadament conjectural⁷³.

En conclusió: Ptolemeu parla d'una expedició al país dels sers (πρὸς τοὺς Σῆρας), motiu pel qual sembla obvi que l'objectiu dels agents de Maes era el comerç de la seda (gr. σῆρ, cf. xin. *si* 絲).⁷⁴ Els poetes d'època d'August com ara Virgili, Horaci, Propèrci i Ovidi ja coneixien tant els sers com la seda,⁷⁵ i algunes inscripcions documenten més endavant l'existència de comerciants especialitzats en aquest producte prop de la mateixa Roma.⁷⁶ Si l'objectiu del grup enviat per Maes fou contactar amb els xinesos, el millor moment per a fer-ho fou sens dubte després de les victòries de Ban Chao sobre els xiongnu (91), potser en els anys posteriors a la

72. Ptol. *Geog.* I 14 [ὁ Μαῖνος] φησὶ δὲ Ἀλέξανδρον ἀναγεγραμμένα (sobre Ptolemeu i la ruta fins a Καττίγαρα, vid. Berggren-Jones, 2000: 155-6). Val a dir que algunes de les identifications proposades són motiu de discussió, especialment les darreres etapes del trajecte.

73. Font: *Hou Han Shu* 4, p. 188; *ibid.* 88, p. 2910. La relació amb Maes fou suggerida per A. Herrmann, e.g. 1968: 93 «[*Mengqidoule*] könnte durch den Mund eines Iraniers das griechische Wort Μακεδονικός und damit ein Hinweis auf den Mazedonier Maēs sein»; acceptat (amb precaucions) per Leslie-Gardiner, 1996: 148-50, on hom recull i analitza les diferents hipòtesis: «there is a definite possibility that the Chinese sources are referring to the same trip». Els noms dels dos estats, però, són un hàpax: cf. Chavannes, 1907: 159 n. 5 «je n'ai pas réussi a trouver ailleurs mention de ces royaumes».

74. Cf. Herrmann, 1910: 18; *RE* IIA (1923) 1678, 56 s.v. *Seres*; Ferguson, 1978: 582.

75. Passatges recollits a Yule-Cordier, 1913-16(I): 185-6; Aalto-Pekkanen, 1975-80(II): 185-6, 193 s.v. *Seres*, *Sericus*; Ferguson, 1978: 592 n. 36; Lindegger, 1993: 21-22.

76. Així, e.g., *CIL* XIV 2793, 2812 A. *Plutius Epaphroditus ... negotiator sericarius*; la primera inscripció està datada el 15 de maig de l'any 168 (*idibus Mais L. Venuleio Aproniano II L. Sergio Paullo II co(n)s.*), i ambdues provenen de la ciutat de Gabis (*Gabii*), al Laci. La intensificació del comerç de la seda en temps de Tiberi i la gran despesa que comportava obligaren l'Estat romà a prendre mesures (cf. Tac. *Ann.* II 33 *decretumque ... ne uestis serica uiros foedaret*).

missió de Gan Ying (97), i de ben segur abans de la guerra parta de Trajà (113-17). Sobta, però, el fet que els parts permetessin el pas dels mercaders, un cop vistes les seves reticències davant de possibles contactes sino-romans en el cas de la missió de Gan Ying. Endemés, donada l'absència de conflictes amb Roma, aquest període de la història de Pàrtia és mal conegut; val a dir que es tracta del convuls regnat de Pàcoros II (ca. 77/8-110), potser equiparable a Manqu 滿屈, rei d'Anxi que envià presents a la cort xinesa en el tretzè any de Yong Yuan (101 dC).⁷⁷

Abreviatures

- ANRW = *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*.
 BMC = *British Museum Catalogue of Greek Coins*.
 CHC = *The Cambridge History of China*.
 CHI = *The Cambridge History of Iran*.
 CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*.
 CIRB = *Corpus Inscriptionum Regni Bosporani*, ed. V.V. STRUVE.
 CPG = *Corpus Pseudoepigraphorum Graecorum*.
 HCCA = *History of Civilizations of Central Asia*.
 HdA = *Handbuch der Altertumswissenschaft*.
 IG = *Inscriptiones Graecae*.
 IGLS = *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*, ed. L. JALABERT-R. MOUTERDE.
 IGR = *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, ed. R. CAGNAT.
 IGUR = *Inscriptiones Graecae Urbis Romae*, ed. L. MORETTI.
 ILind = *Lindos. Fouilles et recherches 1902-14. II. Inscriptions*, ed. C. BLINKENBERG.
 IOlbiae = *Nadpisi Ol'vii (1917-1965)*, ed. T.N. КНИПОВИЧ-Е.И. LEVI.
 IPh = *Les inscriptions grecques de Philae*, ed. A. & É. BERNAND.
 IPE = *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*, ed. B. LATYŠEV.
 IPNB = *Iranisches Personennamenbuch*.
 LGPN = *A Lexicon of Greek Personal Names*.
 LGRM = *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*.
 MAMA = *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*.
 OGIS = *Oriens Graeci Inscriptiones Selectae*, ed. W. DITENBERGER.
 PIR = *Prosopographia Imperii Romani*.
 RE = *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*.
 RGTC = *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes*.
 RIA = *Reallexikon der Assyriologie*.
 SEG = *Supplementum Epigraphicum Graecum*.

77. Font: *Hou Han Shu* 88, p. 2918. També estan documentades ambaixades partes a la Xina els anys 87 i 94, fet significatiu si tenim en compte que les fonts no n'esmenten cap entre ca. 100 aC i aleshores; cf. Leslie-Gardiner, 1996: 140-1. A Roma, només Florus (s. II) recorda una ambaixada xinesa sota August (II, 34 *nam et Scythae misere legatos et Sarmatae amicitiam petentes. Seres etiam habitantesque sub ipso sole Indi*): clara exageració (cf. Coedès, 1910: XV; Ferguson, 1978: 592-3; Leslie-Gardiner, 1996: 162).

Bibliografia

- AALTO, P.; PEKKANEN, T. (1975-80). *Latin Sources on North-Eastern Eurasia*. I-II. Wiesbaden.
- ABAEV, V.I. (1949). *Osetinskij Jazyk i fol'klor*. Moscou-Leningrad.
- ALTHEIM, F.; STIEHL, R. (1970). *Geschichte Mittelasiens im Altertum*. Berlín.
- BERGGREN, J.L.; JONES, A. (2000). *Ptolemy's Geography. An Annotated Translation of the Theoretical Chapters*. Princeton.
- BERTHELOT, A. (1930). *L'Asie ancienne centrale et sud-orientale d'après Ptolémée*. París.
- BIVILLE, F. (1990-5). *Les emprunts du latin au grec. Approche phonétique*. I-II. Lovaina-París.
- BRIXHE, C. (1987). *Essai sur le grec anatolien au début de notre ère*. Nancy.
- BRUNT, P.A.; MOORE, J.M. (1967). *Res Gestae Divi Augusti. The Achievements of the Divine Augustus*. Oxford.
- CARY, M. (1956). «Maës, qui et Titianus». *CQ* n.s. 6, p. 130-4.
- CARY, M.; WARMINGTON, E.H. (1932). *Les explorateurs de l'antiquité*. París (trad. francesa de *The Ancient Explorers*. Londres 1929).
- CHAVANNES, E. (1907). «Les pays d'occident d'après le Heou Han Chow». *TP* 8, p. 149-234.
- CLINES, D.J.A. (ed.) (1993-). *The Dictionary of Classical Hebrew*. Sheffield (cinc volums publicats).
- COEDÈS, G. (1910). *Textes des auteurs grecs et latins relatifs a l'Extrême-Orient depuis le IVe siècle av. J.-C. jusqu'au XIVe siècle*. París (reimp. Chicago 1979).
- CORBISHLEY, T. (1934). «A Note on the Date of the Syrian Governorship of M. Titius». *JRS* 24, p. 43-49.
- DEL MONTE, G.F.; TISCHLER, J. (1978-92). *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texten (RGTC 6)*. I-II. Wiesbaden.
- DONNER, H.; RÖLLIG, W. (1962-64). *Kanaanäische und aramäische Inschriften*. I-II. Wiesbaden.
- FERGUSON, J. (1978). «China and Rome». *ANRW* 9.2, p. 581-603.
- FRÉZOULS, E. (1995). «Les relations romano-parthes avant l'époque flavienne», dins FRÉZOULS, E.; JACQUEMIN, A. (ed.). *Les relations internationales*. París, p. 479-98.
- GIGNOUX, PH. (1986). *Noms propres sassanides en moyen-perse épigraphique (IPNB II/2)*. Viena.
- HAUSSIG, H.W. (1959). «Die Beschreibung des Tarimbeckens bei Ptolemaios». *ZDMG* 109, p. 148-60.
- HENIG, R. (1936). *Terrae Incognitae I. Altertum bis Ptolemäus*. Leiden.
- HERRMANN, A. (1910). *Die alten Seidenstraßen zwischen China und Syrien*. Berlín.
- (1968). *Das Land der Seide und Tibet im Lichte der Antike*. Amsterdam.
- HIRTH, F. (1885). *China and the Roman Orient*. Shanghai-Hong Kong (reimp. Chicago 1975).
- HUMBACH, H.; ZIEGLER, S. (1998). *Ptolemy. Geography, Book 6. Middle East, Central and North Asia, China*. Wiesbaden.
- JAMESON, M.H. (1959). «Inscriptions of Hermione, Hydra and Kasos». *Hesperia* 28, p. 109-20.
- JERPHANION, G. DE; JALABERT, L. (1911). «Taurus et Cappadoce». *Mél. Univ. St. Joseph* 5, p. 283-328.
- JUSTI, F. (1895). *Iranisches Namenbuch*. Marburg.
- LESLIE, D.D.; GARDINER, K.H.J. (1996). *The Roman Empire in Chinese Sources*. Roma.
- LEUMANN, M. (1977). *Lateinische Laut- und Formenlehre² (HdA II.2.1)*. Munic.
- LIEBERMAN, S. (1953). *Contact between Rome and China* (Doct. diss.). Columbia.
- LINDEGGER, P. (1993). *Griechische und römische Quellen zum Peripheren Tibet III. Zeugnisse von den Alexanderhistorikern bis zur Spätantike (Die Seidenstraßen)*. Rikon/Zurich.

- MCGING, B.C. (1986). *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus*. Leiden.
- MOMMSEN, TH. (1883). *Res Gestae Divi Augusti*. Berlín (reimp. Aalen 1970).
- NEEDHAM, J. (1954). *Science and Civilisation in China. I. Introductory Orientations*. Cambridge (reimp. Taipei 1985).
- OSBORNE, M.J.; BYRNE, S.G. (1996). *The Foreign Residents of Athens*. Lovaina.
- PAPE, W.; BENSELER, G. (1875). *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*³. I-II. Braunschweig.
- RASCHKE, M. (1978). «New Studies in Roman Commerce with the East». *ANRW* 9.2, p. 604-1378.
- REINACH, TH. (1889). «Noms méconnus III. Μάης». *REG* 2, p. 267-71.
- ROBERT, L. (1963). *Noms indigènes dans l'Asie-Mineure gréco-romaine*. I. París.
- ROBINSON, D.M. (1905). «Greek and Latin Inscriptions from Sinope and Environs». *AJArch* IX, p. 294-333.
- SCHMIDT, M.G. (1999). *Die Nebenüberlieferung des 6. Buchs der Geographie des Ptolemaios*. Wiesbaden.
- SCHWYZER, E. (1968). *Griechische Grammatik* I. Lautlehre. Wortbildung. Flexion⁴ (HdA II.1.1). Munic.
- SOLIN, H. (1977). «Die Namen der orientalischen Sklaven in Rom». *L'Onomastique Latine*. París, p. 205-20.
- (1996). *Die stadtrömischen Sklavennamen. Ein Namenbuch*. I-III. Stuttgart.
- (1998). *Analecta Epigraphica 1970-1997*. Roma.
- TAYLOR, L.R. (1936). «M. Titius and the Syrian Command». *JRS* 26, p. 161-73.
- TEGGART, F.J. (1969). *Rome and China. A Study of Correlations in Historical Events*. Berkeley, California.
- VAN GESSEL, B.H.L. (1998). *Onomasticon of the Hittite Pantheon (HdO I.33)*. I-II. Leiden.
- VASMER, M. (1971). *Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde*. I-II. Berlín.
- YING-SHIH, YÜ (1967). *Trade and Expansion in Han China. A Study in the Structure of Sino-Barbarian Economic Relations*. Berkeley-Los Angeles.
- YULE, H.; CORDIER, H. (1913-16). *Cathay and the Way Thither: being a Collection of Medieval Notices of China*². I-IV. Londres (reimp. Taipei 1972).
- ZGUSTA, L. (1955). *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*. Praga.
- (1964). *Kleinasiatische Personennamen*. Praga.